

جهانی شدن ارتباطات و اطلاعات و توزیع فضایی فعالیتهای تروریستی

دکتر جواد اطاعت^۱ و علی اکبر دبیری^۲

تاریخ وصول: ۱۳۹۳/۷/۲۴، تاریخ تایید: ۱۳۹۳/۹/۴

چکیده

جهانی شدن فرایندی در حال تکوین و رو به گسترش در جهان محسوب می‌شود که با استفاده از ابزارهای قدرتمند خود ابعاد مختلف اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی جوامع انسانی را در بر گرفته است. در این میان توسعه و گسترش ارتباطات و اطلاعات که هم به‌عنوان ابزار و هم بعدی از این پدیده به‌حساب می‌آید، بیش از سایر ابعاد جهانی شدن گسترش یافته است. این وابستگی به فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات علی‌رغم مزایای قابل توجه، اشکال جدیدی از آسیب‌پذیری را نیز برای جوامع ایجاد کرده است. یکی از زمینه‌های آسیب‌پذیری سوءاستفاده گروههای افراطی و تروریستی از توسعه تکنولوژی‌های ارتباطاتی و اطلاعاتی است. در واقع گروههای تروریستی سعی می‌نمایند از شرایط ایجاد شده به‌منظور گسترش اقدامات و برنامه‌های خود استفاده کنند. در این مقاله که با روش توصیفی - تحلیلی انجام پذیرفته است به ارزیابی تاثیر جهانی شدن ارتباطات و اطلاعات بر اقدامات، برنامه‌ها و ساختار سازمانی گروههای تروریستی پرداخته شده است. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که تروریست‌ها از جهانی شدن ارتباطات و اطلاعات و فرصت‌های آن به‌منظور جذب نیرو، آموزش، تبلیغات و حتی اقدامات تروریستی استفاده می‌کنند. این امر موجب شده است که ساختار سازمانی برخی از گروههای تروریستی حالت شبکه‌ای به خود بگیرد و این گروهها از تحرک و تکثر جغرافیایی بیشتری برخوردار گردند.

کلیدواژگان: جهانی شدن، جهانی شدن ارتباطات و اطلاعات، تروریسم، سازمان‌های تروریستی.

۱. دانشیار گروه جغرافیای سیاسی، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی.

۲. دانشجوی دکترای جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس.

مقدمه

اصطلاح جهانی شدن از جمله مفاهیمی است که در مورد تعریف آن اتفاق نظر وجود ندارد. عده‌ای جهانی شدن را به‌عنوان گسترش و تشدید تبادلات کالا، افراد و ایده‌ها تعریف کرده‌اند و در واقع فشردگی زمان و فضا را از ویژگی‌های و پیامدهای اصلی جهانی شدن به‌حساب آورده‌اند. برخی نیز آن را پروژه‌ای می‌پندارند که توسط قدرت‌های مسلط در نظام جهانی در حال اجراست. بنابراین از آن با عنوان جهانی‌سازی، آمریکایی‌سازی و یا غربی‌سازی یاد می‌کنند. تنوع و تفاوت‌ها بین تعاریف جهانی شدن شاید به این دلیل باشد که این پدیده هنوز به‌طور کامل صورت نپذیرفته است و حالت پویایی دارد. اما آنچه که مسلم است جهانی شدن پدیده‌ای در حال وقوع است که دارای ابعاد مختلف اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، علمی و ارتباطی است. در این میان بعد علمی و ارتباطی که یکی از ابزارهای جهانی شدن نیز محسوب می‌گردد نسبت به سایر ابعاد از سرعت تکامل و رشد بیشتری برخوردار است. جهانی‌شدن ارتباطات و اطلاعات اگرچه مزایای متعددی برای کشورها و جوامع ایجاد کرده است اما در دل خود چالش‌ها و خطراتی نیز به همراه داشته است. یکی از چالش‌ها و پیامدهای گسترده‌ی فضای مجازی و رشد فناوری ارتباطات و اطلاعات بهره‌برداری و سوءاستفاده از این شرایط به‌منظور اهداف مجرمانه و جنایی است. در این میان گروه‌های افراطی و تروریستی از مزایا و فرصت‌های که توسعه ارتباطات، اطلاعات، اینترنت و فضای مجازی در اختیار آنها قرار داده است، استفاده می‌نمایند. این امر موجب شده است برخی از سازمان‌های تروریستی از اهداف، برنامه و تکنیک‌های جدیدی در انجام اقدامات تروریستی خود استفاده کنند و حتی ساختار سازمانی خود را نیز دچار تغییر نمایند. بنابراین جهانی‌شدن ارتباطات و اطلاعات تاثیر قابل توجهی در نقش، عملکرد و حتی ساختار سازمانی برخی از گروه‌های تروریستی داشته است که در این مقاله مورد بررسی قرار می‌گیرد.

روش تحقیق

روش مطالعه این پژوهش، توصیفی-تحلیلی است و مبتنی بر استدلال و تحلیل است. در جمع‌آوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای و اسنادی و همچنین وبسایت‌های علمی استفاده شده است.

جهانی شدن ارتباطات و اطلاعات

تکنولوژی ارتباطات و اطلاعات^۱ یکی از مقتدرترین نیروهای موثر در تحولات اقتصادی، فرهنگی و حتی سیاسی قرن بیست و یکم است. تغییرات اساسی حاصل از آن، در روش زندگی افراد، آموزش و کار و نیز روش حکومت دولت‌ها بر جامعه تاثیر می‌گذارد. این تکنولوژی به سرعت به یک نیروی حیاتی در رشد اقتصاد جهانی تبدیل شده است و افراد را قادر می‌سازد که در همه نقاط جهان برای اظهار مسایل اجتماعی و اقتصادی با بیشترین کارایی با هم ارتباط برقرار کنند. بنابراین جهانی شدن مخصوصاً بعد اطلاعاتی و ارتباطی آن با انقلاب علمی و دانسته‌های جدید مرتبط است. انقلاب علمی، دانش فنی، اطلاعات، ارتباطات و نیروی انسانی نه تنها محرکه اصلی جهانی شدن هستند، بلکه جهانی شدن و انقلاب علمی و جهش دانش فنی، دو روی جدایی‌ناپذیر یک سکه محسوب می‌شوند. از تلفیق خاص و شباهت فراوان حوزه‌های نفوذ جهانی شدن در بُعد فرهنگ و جهانی شدن در بُعد فناوری و علمی است که مفهوم جهانی شدن ارتباطات شکل می‌گیرد (سنایی و ایرجی فر، ۱۳۹۲: ۹۶). علاوه بر این عده‌ای جهانی شدن را نتیجه انقلاب اطلاعاتی دانستند که سال‌های قبل از دهه ۱۳۹۰ نوید آن داده شدن بود. از جمله مهمترین این افراد مارشال مک لوهان که در اثر خود یعنی دهکده جهانی این ایده را مطرح نموده است. وی معتقد است پیشرفت در ارتباطات الکترونیک، سبب شکل‌گیری جهانی شده است که در آن می‌توانیم رخدادهایی که در دورترین نقاط جهان اتفاق افتاده را به صورت همزمان مشاهده کنیم. به باور مک لوهان پیامدهای اصلی این تحولات، فشرده شدن زمان و مکان به گونه‌ای است که همه چیز هویت سستی خود را از دست می‌دهند (کوزه‌گر کالجی، ۱۳۸۹: ۱۱۶). بی‌تردید موضوعی که بر جهانی شدن به‌طور عینی تاثیر داشته رشد شبکه ارتباطات جهانی در عرصه کنونی روابط فردی و اجتماعی است. این گستره جایگاه عمیقی را از نظر فناوری و ارتباطات و وسایل و ابزار ارتباطی در صحنه بین‌المللی فراهم آورده و رشد فناوری اینترنت و زایش وبسایت‌ها جایگاه نوینی را در عرصه بین‌المللی پدید آورده است (بیزدانی و دیگران، ۱۳۹۱: ۴۹). امروزه تکنولوژی و فن‌آوری‌های

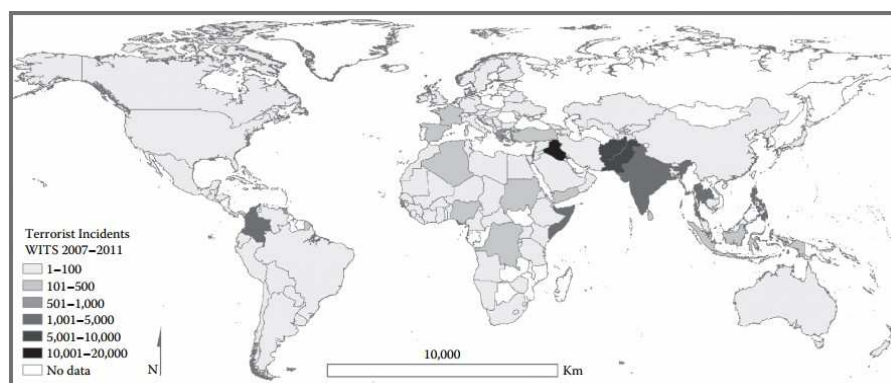
1. Information and communication technologies

جدید با حجمی فراوان زندگی و محیط کار و حتی ابعاد وجودی ما را تحت تأثیر قرار داده و بشر امروزه بدون فن‌آوری و بهره‌گیری از آنها امکان عملی برای ادامه حیات خود ندارد. شتاب انتشار داده‌ها و آمار و اطلاعات ناشی از عصر دیجیتال و الکترونیک به حدی است که می‌توان از آن به انفجار اطلاعات تعبیر کرد. بنابراین می‌توان پذیرفت جهانی شدن در بعد ارتباطی و اطلاعاتی آن با اختلاف نسبت به سایر ابعاد سیاسی، اقتصادی و فرهنگی در حال تکامل است و تا حدود زیادی جهانی شدن ارتباطات و اطلاعات شکل گرفته است. در مجموع جهانی شدن فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات و سرعت تحولات آنها، علیرغم تمامی مزیت‌ها آن برخی از چالش‌های و خطراتی نیز برای کشورها و شهروندان ایجاد کرده است.

تروریسم و حملات تروریستی

واژه‌های ترور و تروریسم بدون تردید اصطلاحات سیاسی محسوب می‌شوند و به‌کارگیری این واژه برای خشونت‌ها و حوادثی که با اهداف غیرسیاسی رخ می‌دهد نادرست است. اصطلاح تروریسم در زبان انگلیسی برای اولین بار در سال ۱۵۲۸ میلادی مورد استفاده قرار گرفت (Alex P Schmid, 1997: 12). این واژه در فرانسه به معنی وحشت و ترس آمده و تروریسم به اصل حکومت وحشت و فشار و به شیوه‌ای که در آن از قتل‌های سیاسی و ترور دفاع گردد، اطلاق می‌شود. در زبان فارسی برای ترور معادل‌یابی نشده است. مطابق لغت‌نامه دهخدا، ترور در زبان فارسی به معنی قتل سیاسی به وسیله اسلحه معنا شده است (لغات نامه دهخدا، ج ۵: ۶۶۸۳). اما به‌طور کلی تروریسم از واژه‌های مبهم در عرصه بین‌المللی است که به علت پیچیدگی مفهوم و مصادیق آن با نوعی بحران معنا در تعریف و تحدید قلمرو آن مواجه است. تروریسم از جمله واژگانی است که افراد و سازمان‌های دولتی و غیردولتی به‌طور مکرر استفاده می‌کنند؛ اما هر کدام برداشت‌های خاص خود را از آن دارند که در بسیاری موارد متفاوت از برداشت دیگران است. به‌طوری که در برخی از تعاریف به طرز عمل سازمان‌های تروریستی تأکید می‌شود و در برخی دیگر از آنها، به انگیزه و شخصیت تروریست‌ها پرداخته می‌شود، عده ای نیز به شیوه عمل فردی تروریست‌ها می‌پردازند (Ganor, 2002: 290). از طرف دیگر واژه تروریسم با داشتن بار منفی به‌عنوان ابزاری در دست برخی از حکومت‌ها برای نامیدن گروه‌ها و

دولت‌های مخالف نیز استفاده می‌شود. شاید به همین دلیل است که بیش از ۲۱۲ تعریف در مورد تروریسم وجود دارد که از این تعداد، ۹۰ مورد آن‌ها از سوی حکومت‌ها و دیگر نهادها به کار گرفته می‌شود (Spencer, 2006: 3). با این حال برای رسیدن به یک تعریف مورد اجماع، باید به مهم‌ترین و اساسی‌ترین ویژگی‌های تروریسم توجه شود. اشمیت و جونگمن برای ساختن یک تعریف آکادمیک قابل قبول در کتاب تروریسم سیاسی ۱۰۹ مورد تعریف از تروریسم را مورد تجزیه و تحلیل قرار دادند و ۲۲ عنصر را که بیشترین فراوانی را در تعریف تروریسم داشته است مشخص کرده‌اند. در این میان سه ویژگی خشونت، سیاسی بودن و وحشت‌آفرینی در بیش از نیمی از تعاریف بررسی شده ذکر شده است (Jongman and Schmidt 1988: 29-30). بنابراین با توجه به این ویژگی‌ها، به نظر می‌رسد یکی از مناسب‌ترین تعاریف از تروریسم و حملات تروریستی عبارت است از: "استفاده یا تهدید به استفاده از خشونت (با ابزارهای مختلف) توسط فرد، گروه و یا دولتی بر علیه اتباع (عمدتاً غیرنظامی) یک یا چند کشور به منظور ایجاد رعب و وحشت در جامعه هدف و دستیابی به اهداف سیاسی". (ایزدی و دبیری، ۱۳۹۳: ۳). در مورد توزیع فضایی حملات تروریستی نیز اگرچه بسیاری از کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه هدف حملات تروریستی قرار گرفته‌اند. اما برخی از مکان‌ها و کشورهای فراوانی بیشتری از حملات تروریستی را شاهد بوده‌اند. تقریباً یک صد کشور از پایان جنگ جهانی دوم هدف حملات تروریستی قرار گرفته‌اند. که حدود دو سوم این حملات در دو دهه گذشته صورت گرفته و کشورهای محل وقوع این حملات نیز هنوز در معرض این تهدید می‌باشند (کوهن، ۱۳۸۷: ۱۸۵). آمارها نشان‌دهنده افزایش تعداد و قربانیان حملات تروریستی است به طوری که تنها در سال ۲۰۱۱ بیش از ۱۰۰۰۰ حمله تروریستی در ۷۰ کشور جهان به وقوع پیوسته که نتیجه آن کشته شدن بیش از ۱۲۵۰۰ نفر بوده است (NCTC, 2012:9).

Data sources: terrorist incidents—National Counterterrorism Center, 2012

نقشه ۱: توزیع فضایی حملات تروریستی بین سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۱

ساختار سازمانی گروه‌های تروریستی

سازمان‌های تروریسم به‌طور معمول بر اساس میزان وظایف به چهار سطح تقسیم می‌شوند. در سطح نخست رهبران گروه تروریستی قرار دارند که سطح حساس و مهم یک گروه تروریستی به‌شمار می‌آید. این سطح خط مشی‌ها، اهداف و مقاصد گروه تروریستی را مشخص می‌کنند و رهنمودهای فراگیری را برای انجام اعمال تروریستی ارائه می‌دهند. دومین سطح از یک گروه تروریستی شامل نیروها و اعضای اصلی (کادر) سازمان تروریستی هستند که می‌توان آنها را هسته اصلی و متعصب یک سازمان تروریستی به‌حساب آورد. این سطح از گروه تروریستی خود به چند طبقه تقسیم می‌شود؛ طبقه یا سطح اول نه تنها برنامه‌ها و انجام عملیات را هماهنگ می‌کنند بلکه مدیریت فیله‌های اطلاعاتی و تدارکات امور بانکی و ارتباطات را عهده‌دار است. در سطح میانی تکنسین‌های سازنده بمب، سرمایه‌داران و کارشناسان مراقبت قرار دارند. در سطح پائین کادر نیز بمب‌گذاران و سربازان پیاده برای انواع حملات تروریستی قرار دارند. در سومین سطح سازمان‌های تروریستی حامیان فعال قرار دارند که در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی و اطلاعاتی حمایت فعالی را از سازمان تروریستی به عمل می‌آورند. از دیگر فعالیت‌های این سطح از گروه تروریستی می‌توان به فعالیت‌های مراقبتی، فراهم آوردن خانه‌های امن، کمک‌های پزشکی و کمک‌های حمل و نقلی برای اعضای گروه تروریستی اشاره کرد. این سطح کاملاً از رابطه خود با گروه تروریستی آگاه هستند اما مرتکب اعمال خشونت‌آمیز نمی‌شوند. در آخرین سطح از گروه تروریستی حامیان غیر فعال یا تابع قرار دارند. این سطح معمولاً به ایدئولوژی یا

اهداف و مقاصد گروه تروریستی تعهد دارند اما اقدام بخصوصی را در این زمینه انجام نمی‌دهند. حامیان غیر است از طریق تعامل با حامیان فعال ممکن است یک رابطه واقعی را با گروه تروریستی ایجاد کنند (JCS, 2009: II8).

گروه‌های تروریستی معمولاً از دو نوع ساختار سازمانی سلسه مراتبی و شبکه‌ای استفاده می‌کنند. گروه‌های جدیدتر گرایش بیشتری به سازماندهی و انطباق با مدل شبکه‌ای دارند. اما برخی از گروه‌های تروریستی در ارتباط و همکاری با سازمان‌های سیاسی و فعالیت‌های آن‌ها، به دلیل ساختار و کنترل متمرکز بیشتر ترجیح می‌دهند از ساختار سلسه مراتبی استفاده کنند. این ساختار به صورت زنجیره‌ای عمودی از فرماندهی و مسئولیت‌ها تعریف شده است. جریان‌های اطلاعاتی و کانال‌های سازمانی نیز به صورت زنجیره‌ای عمودی در این ساختار عمل می‌کنند. این نوع ساختار سنتی‌تر است و گروه‌های دارای چنین ساختاری هستند که با فرماندهی و کنترل متمرکز تاسیس شده‌اند. سازمان‌های سلسه مراتبی قابلیت تخصصی بیشتری در سلول‌های تابع خود دارند (پشتیبانی، عملیات، جاسوسی). به طور معمول تنها رهبر سلول با دیگر سلول‌ها اطلاع و تماس دارد و تنها رهبری ارشد دارای دیدی کلی از سازمان است. در این ساختار سازمانی به طور واضح مجموعه‌ای از اهداف سیاسی، اجتماعی و اقتصادی متناسب با جنبه‌های سازمان و به منظور تسهیل در موفقیت آن تعریف شده است. بنابراین نیاز به هماهنگی بین جنبه‌های مختلف آن وجود دارد.

برخی از سازمان‌های تروریستی به تازگی از شبکه‌های گسترده اما نامعلومی شکل گرفته‌اند که فاقد دستور کار سیاسی و یا ناسیونالیستی خاصی هستند و به همین دلیل نیاز کمتری به یک ساختار سلسه مراتبی برای هماهنگ کردن اقدامات خود دارند. در عوض آنها می‌توانند در وابستگی ضعیفی با گروه‌ها یا افراد همفکر خود از نقاط مختلف جهان باشند. این سازمان‌ها دارای اهداف کلی و اهداف اعلام شده‌ای هستند و از افراد یا سلول‌ها انتظار می‌رود از انعطاف‌پذیری و ابتکار عمل برای انجام اقدامات لازم استفاده کنند. یک ساختار شبکه‌ای ممکن است از تنوع چند پایه مفاهیم گره‌ای تشکیل شده باشد. یک گره در این ساختار می‌تواند شامل یک فرد، یک سلول، یک سازمان شبکه‌ای دیگر و حتی یک سازمان سلسه مراتبی باشد. این ساختار شبکه تروریستی ممکن است از بخش‌هایی از سازمان دیگر (حتی دولت‌ها) که در حال فعالیت در مسیرهای هستند که می‌تواند مورد سوءاستفاده برای کسب اهداف سازمانی شبکه قرار گیرند؛ بهره‌برداری و استفاده کنند.

مدل ۱: ساختار سلسله مراتبی گروه‌های تروریستی، (JCS, 2009: III1)

جهانی شدن و تروریسم

در بررسی ارتباط بین تروریسم و جهانی شدن می‌توان به سه دیدگاه وجود دارد. نخست آنکه جهانی شدن با حمله به فرهنگ‌های بومی و از بین بردن آنها موجب واکنش خشونت‌آمیز گروه‌های بومی در شکل تروریسم می‌شود. عده‌ای از محققان نیز معتقدند که ترورهایی که برضد غرب انجام می‌شود نتیجه مستقیم اثرات تخریبی برنامه نئولیبرال جهانی شدن است. برنامه‌های نئولیبرال اقتصادی باعث شده که کشورهای پیرامونی در اثر از بین رفتن حمایت دولتی علیه اثرات مخرب بازار آزاد شرایط ریاضت اقتصادی را تجربه کنند. در این کشورها در نتیجه جهانی شدن عده‌ای از نخبگان محلی سود می‌برند و توده‌ها در فقر حاشیه‌ای فرو می‌روند. این امر خود به خود به بیزاری توده‌های فقیر پیرامون و واکنش خشونت‌آمیز علیه ایالات متحده می‌انجامد که منبع و حامی اصلی سیاست‌های نئولیبرال است. تروریسم همچنین از نظر آنها واکنش توده‌های ناراضی پیرامونی علیه جهانی شدن به رهبری آمریکاست که فرهنگ‌های محلی را خراب و شیوه‌های زندگی را به فرهنگ گسترده متجانس و یکدست بیگانه آمریکایی جایگزین می‌کند (Lizzardo, 2006: 155). به همین دلیل عده‌ای از محققان معتقدند حملات تروریستی ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ به برج‌های تجارت جهانی حمله علیه سمبل‌های اقتصاد و

فرهنگ جهانی شدن تحت سلطه ایالات متحده بود (Steger, 2005: xi).

دوم آنکه تروریسم نیز مانند سایر پدیده‌های در عصر جهانی شدن در مقیاس کروی منتشر شده و تمام مکان‌ها و فضاهای جغرافیایی را تحت‌تاثیر قرار می‌دهد. برخی از نویسندگان از عنوان تروریسم پست مدرن برای نامیدن تروریسم در عصر جهانی شدن استفاده می‌کنند که مهمترین ویژگی آن حضور داشتن آن در همه جا است. در نهایت، سومین و شاید مهمترین تاثیر جهانی شدن بر تروریسم که مورد توجه این پژوهش نیز می‌باشد، تقویت و توسعه تروریسم از طریق ابزار و ویژگی‌های جهانی شدن از جمله گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات می‌باشد. در این ارتباط می‌توان این سوال را پرسید که آیا تروریسم بین‌المللی از طریق تجارت، تحریک مردم و یا از طریق گسترش ایده‌ها افزایش یافته است؟ (Zimmermann, 2011: 153)، واقعیت آن است که ویژگی‌های جهانی شدن از جمله انقلاب ارتباطی - اطلاعاتی و کاهش زمانی - مکانی بین مناطق مختلف دنیا فرصت‌ها و انگیزه‌های جدیدی را برای اقدامات تروریست‌ها فراهم آورده است. جهانی شدن ارتباطات امکان کسب حمایت و تبلیغات را برای گروه‌های تروریستی فراهم می‌آورد و این گروه‌های قادرند در نواحی و مناطق مختلف دنیا اقدام به عضوگیری کنند و ایدئولوژی، اهداف و راهبردهای خود را جهانی سازند. گروه‌های تروریستی می‌توانند کمک‌های مالی را از حامیان خود در خارج از کشور اعم از دولت‌ها، سازمان‌ها و هواداران سیاسی دریافت کنند. در واقع جهانی شدن دسترسی به منابع مالی جدید و سلاح {جدید} را برای تروریست‌ها فراهم آورده است (Costigan and Gold, 2007). علاوه بر این با توسعه شبکه اینترنت و وابستگی جوامع به زیرساخت‌های ارتباطی و الکترونیکی گونه جدیدی از تروریسم با عنوان تروریسم سایبری شکل گرفته است که با استفاده از فضای مجازی و شبکه‌های الکترونیکی و کامپیوتری به اهداف خود که معمولاً زیرساخت‌های حیاتی کشور است حمله می‌کنند. در واقع تروریست‌ها با استفاده از ابزار جهانی شدن که همان انقلاب ارتباطی و اطلاعاتی است اقدام به جذب نیرو، جذب سرمایه، تبلیغات، آموزش، ارتباط با یکدیگر و سایر گروه‌های تروریستی می‌نمایند. بنابراین جهانی شدن اگرچه عامل شکل‌گیری تروریسم به حساب نمی‌آید اما محرک تروریست‌ها، انعطاف‌پذیری و قدرت آنها را به میزان قابل توجهی افزایش داده است.

یافته‌های تحقیق

جهانی شدن و ابزاری که این پدیده در حال وقوع در اختیار گروه‌های تروریستی قرار داده است تاثیرات قابل توجهی بر بر نقش، عملکرد و ساختار سازمانی برخی از گروه‌های تروریستی داشته است. مهمترین تاثیرات جهانی شدن بر سازمان‌های تروریستی شامل موارد زیر می‌شود.

شکل‌گیری فرصتها و حملات تروریستی جدید

بعد ارتباطی و اطلاعاتی جهانی شدن تاثیر قابل توجهی در عملکرد گروه‌های تروریستی نیز داشته است. از آنجایی که امروزه بخش اعظمی از فعالیت‌های کشورها وابسته به زیرساخت‌های ارتباطی و الکترونیکی است. این وابستگی به فن‌آوری اطلاعات یک شکل جدید از آسیب‌پذیری ایجاد کرده است. بنابراین تحول و تغییر در فناوری ارتباطات و اطلاعات امکان و فرصت تروریست‌ها برای گسترش و انجام حملات تروریستی را بیشتر کرده است. این امر موجب شکل‌گیری مفهوم جدید به نام سایبر تروریسم توسط بری‌سی‌کالین^۱ در دهه ۱۹۸۰ میلادی شد. سایبر تروریسم به حملات غیرقانونی در فضای مجازی یا تهدید به حمله بر علیه رایانه‌ها، شبکه‌ها و اطلاعات ذخیره شده گفته می‌شود که به منظور ارباب یا وادار کردن دولت یا مردم در پیشبرد اهداف سیاسی یا اجتماعی انجام می‌شود. علاوه بر این نتیجه یک حمله تروریستی سایبری باید دارای خشونت علیه افراد یا اموال باشد و یا حداقل به اندازه کافی موجب ترس و آسیب شود (Denning, 2000). در واقع جهانی شدن ارتباطات و اطلاعات و گسترش فضای مجازی و اینترنت میدان نبردی را فراهم آورده است که بسیاری از سازمان‌های تروریستی در حال تلاش برای بهره‌برداری از آن به‌عنوان یک ابزار برای پیشبرد مبارزات خود یا انجام حملات واقعی هستند. از جمله مهمترین فرصت‌های که اینترنت و فضای مجازی در اختیار تروریست‌ها قرار داده است می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

تبلیغات و ارتباطات: تروریسم یک عمل با انگیزه سیاسی است و بنابراین نیازمند تبلیغ و ارتباطات است. بنابراین اینترنت و فضای مجازی توسط تروریست‌ها به‌عنوان فضای انتشار

1. Barry C. Collin

اعلامیه‌ها و بیانیه‌های تبلیغاتی مورد استفاده قرار می‌گیرد. به طوری که هم‌اکنون گروه‌های تروریستی مانند داعش برای تبلیغ افکار تکفیری و تروریستی خود به استفاده از فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی روی آورده است. در واقع اینترنت اجازه می‌دهد تا گروه‌های کوچک و یا تروریست‌های فردی، فرصت دستیابی به میلیون‌ها نفر از مردم را به راحتی بدست آورند. تنها براساس فهرست سازمان‌های تروریستی که وزارت امورخارجه ایالات متحده در ماه مه سال ۲۰۰۵ منتشر شده بیش از ۴۵۰۰ وبسایت در حمایت از گروه‌های تروریستی وجود داشته است (Gabriel, 2006). این رقم در سال ۲۰۰۷ به ۵۵۰۰ رسید (Gabriel, 2007) و احتمالاً در سال ۲۰۱۲ از مرز ۸۰۰۰ گذشته است. بنابراین اطلاعات و ارتباطات رسانه‌ای به تروریست‌ها اجازه می‌دهد دسترسی گسترده‌تر و ارتباط به مراتب سریع‌تری را داشته باشند.

سربازگیری: اینترنت توانایی تروریست‌ها را برای پیدا کردن افراد جوان در انجمن‌ها و اتاق‌های چت افزایش داده است. از آنجایی که افراد از کلپ‌های اینترنتی و اتاق‌های چت افکار و عقاید خود را مطرح می‌کنند تروریست‌ها امکان گزینش و برقراری ارتباط با گزینه‌های مناسب را دارند. **آموزش:** آموزش تحقیق و توسعه از عناصر ضروری برای یک حمله تروریستی است. اینترنت امکان کسب اطلاعات سریع و ضروری را برای تروریست‌ها فراهم می‌آورد. بنابراین تروریست‌ها قادر خواهند بود ویژگی‌ها و موقعیت اهداف موردنظر خود را با استفاده از اینترنت شناسایی کنند. همچنینین موارد متعددی که در آن تروریست‌ها دفترچه راهنمای چگونگی ساخت و انجام حملات تروریستی را بر روی اینترنت قرار می‌دهند وجود دارد. در واقع اینترنت یک منبع عظیم از جزئیات فنی را به طور یکسان در اختیار دانشمندان و تروریست‌ها قرار می‌دهد (Desouza and etal, 2007: 126).

دادن اطلاعات غلط: دادن پیام، اخبار و اطلاعات غلط در مقیاس گسترده که رعب و وحشت را در جامعه ایجاد می‌کند از دیگر روش‌های تروریست‌ها در فضای مجازی است.

تخریب زیرساخت‌ها: یکی از محتمل‌ترین اهداف تروریست‌هایی که در فضای مجازی عمل می‌کنند آن است که مانع از عملکرد مناسب سیستم‌های کامپیوتری و شبکه‌ها و زیرساخت‌های اطلاعات حیاتی یک دولت شوند. وابستگی به فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات به دلیل آسیب‌پذیری در برابر حملات سایبری یک چالش برای امنیت سایبری کشورها و جوامع

محسوب می‌شود. حمله به این زیرساخت‌ها ممکن است باعث تهدید و آسیب جدی در جوامع بشود. بنابراین اهداف بالقوه حملات تروریستی سایبری ممکن است، شبکه‌ها و سیستم‌های دولتی، شبکه‌های مخابراتی و ارتباطات راه دور، سیستم‌های ناوبری و ترافیک هوایی، سیستم‌های کنترل آب، سیستم‌های انرژی، سیستم‌های مالی و بانکداری، شبکه‌های برق و الکترونیکی، شبکه‌های کنترل نیروگاه‌های اتمی و سیستم‌های دیگری که اهمیت حیاتی برای جوامع دارند را شامل شود (Schjolberg, 2007: 3).

به‌طور کلی دلایل اهمیت و خطرناک بودن تروریسم مجازی عبارت است از:

۱. عدم حضور فیزیکی و نداشتن هزینه زیاد در تروریسم مجازی، این در حالی است که حملات تروریستی متعارف نیازمند هزینه زیاد برای ساختن بمب و همچنین حضور فیزیکی است.
 ۲. عدم محدودیت جغرافیایی؛ تروریسم‌های مجازی با محدودیت فضا و زمان مواجه نیستند و محدود به کشور یا منطقه خاصی نیستند. بنابراین تروریسم‌ها در فضای مجازی قادرند در یک زمان در سراسر دنیا عمل کنند.
 ۳. تروریسم‌های سایبری توانایی تهدید میلیون‌ها نفر در عرض چند ساعت را دارا هستند (Taekim and Hyun, 2005: 31).
 ۴. پنهان بودن هویت؛ گستردگی فضای مجازی و محدود بودن نبودن به مکانی خاص شناسایی تروریسم‌های مجازی را بسیار مشکل کرده است، علاوه بر این استفاده تروریسم‌ها از کافی‌نت‌ها به آنها این امکان را می‌دهد که بدون نیاز به مالکیت یک کامپیوتر و یا اشتراک اینترنت اقدامات تروریستی خود در فضای مجازی مدیریت کنند.
 ۵. از آنجایی که حملات تروریستی سایبری اغلب زیرساخت‌های حیاتی یک کشور یا جامع را هدف قرار می‌دهند در صورت موفقیت پیامدهای ویران‌کننده‌ای به همراه دارد.
 ۶. در نهایت اگرچه تروریسم مجازی محدود به کشور یا مکان خاصی نیستند ولی جوامع و کشورهای توسعه یافته به دلیل وابستگی بیشتر به زیرساخت‌های ارتباطی و اطلاعاتی آسیب‌پذیری بیشتری در مقابل این نوع تروریسم دارا هستند.
- علاوه بر این تروریست‌ها در فضای مجازی از روش‌ها و تکنیک‌های مختلفی استفاده می‌کنند که بسیار به جرایم اینترنتی شبیه است. از جمله مهمترین این روش‌ها و تکنیک‌ها می‌توان به

موارد زیر اشاره کرد.

جدول ۱: مهمترین روش‌ها و تکنیک‌ها حملات تروریستی در فضای مجازی

روش‌ها	تعاریف و ویژگی‌ها
حکرها ^۲	یک اصطلاح کلی برای همه اشکال دسترسی غیر قانونی (غیر مجاز) به یک کامپیوتر و یا یک شبکه کامپیوتری است. حکر به وسیله بسیاری از فناوری‌ها تسهیل شده است. مهمترین آنها اسنیفینگ ^۴ (در هنگام انتقال اطلاعات در شبکه‌های کامپیوتری رخ می‌دهد)، شکستن رمز عبور، شناسایی بارکدهای بسته‌های مختلف، حکر سایت، ایمیل‌ها و ... است.
تروجان‌ها ^۵	برنامه اسب تروجان برنامه‌ای است که در آن وانمود به انجام یک چیز می‌شود در حالی که در واقع انجام کاری کاملاً متفاوت مدنظر است.
ویروس‌های کامپیوتری ^۶	یک برنامه کامپیوتری است که می‌تواند سایر برنامه‌های کامپیوتری را آلوده می‌سازد.
کرم‌های کامپیوتری ^۷	یک برنامه یا مجموعه‌ای از برنامه‌هاست که می‌تواند عملکرد خود را به مجموعه‌ای از سیستم‌های کامپیوتری گسترش دهد (معمولاً از طریق شبکه ارتباطات). بر خلاف ویروس‌ها کرم‌ها لازم نیست خودشان را به برنامه میزبان بچسبانند (ضمیمه) کنند. دو نوع کرم وجود دارد کرم کامپیوتر میزبان و کرم شبکه.
ایمیل‌های ارتکاب جرم ^۸	سهولت، سرعت و گمنامی نسبی ایمیل‌ها آن را به یک ابزار قدرتمند برای جنایتکاران تبدیل کرده است. گسترش تروجان‌ها، ویروس‌ها، کرم‌ها، ایمیل‌های تهدید آمیز و توهین آمیز بخشی از روش‌های ارتکاب جرم با استفاده از ایمیل است.
حملات محرومیت سرویس ^۹	دسترسی افراد مجاز به کامپیوتر یا شبکه‌های کامپیوتری مسدود می‌شود. دلایل عمده آسیب پذیری سیستم‌های کامپیوتری به حملات داس محدودیت‌های طبیعی کامپیوتر و منابع شبکه، پهنای باند، قدرت پردازش، ذخیره‌سازی و یا دیگر منابع است.
رمز نویسی ^{۱۰}	افزایش استفاده از رمز گذاری صدا، داده‌ها و ... توسط تروریست‌ها و اعضای کارتل‌های جرم و جنایت.

(Nagpal, 2002: 4-9)

شکل‌گیری ساختار سازمانی شبکه‌ای

استفاده گروه‌ها و سازمان‌های تروریستی مانند القاعده و داعش و انشعابات آنها از فضای مجازی و امکانات و فرصت‌های که شبکه جهانی اینترنت در اختیار آنها قرار داده است موجب شده است. ساختار سازمانی این گروه‌ها از حالت سلسله‌مراتبی به حالت شبکه‌ای تغییر شکل دهند. سازمان‌های شبکه‌ای اطلاعات جدید، تکنولوژی و دانش اجرایی را بکار می‌گیرند تا انعطاف‌پذیر ساختار را افزایش دهند (Knoke, 1990: 93). این ساختار شبکه‌ای تروریستی ممکن است از بخش‌هایی از سازمان دیگر (حتی دولت‌ها) که در حال فعالیت در مسیرهای هستند که می‌تواند مورد سوءاستفاده برای کسب اهداف سازمانی شبکه قرار گیرند؛ بهره‌برداری و استفاده کنند. این

ساختار سازمانی تنها نیاز به یک ایده وحدت‌آفرین، هدف و یا ایدئولوژی دارد. بدون یک عامل متحد‌کننده شبکه‌ها ممکن است فعالیت‌های را انجام دهند و یا اهدافی را تعقیب کنند که متناقض باشد و گره‌های مستقل ممکن است همکاری لازم برای موفقیت شبکه را توسعه ندهند. از سوی دیگر ساختار شبکه‌ای مسئولیت‌ها برای انجام اعمال تروریستی کلیدی را تقسیم می‌کند و سلول‌های مختلف نیاز به تماس و یا هماهنگی با سلول‌های دیگر را ندارند. در واقع در ساختار شبکه‌ای برای افزایش امنیت عملیات‌ها از هماهنگی‌های غیر ضروری و یا گرفتن تائید فرمان برای انجام اقدامات تروریستی اجتناب می‌شود. در این ساختار تمام گره‌ها به یکدیگر متصل هستند. شبکه به‌طور سازمانی یکدست است. به این معنی که هیچ ساختار فرماندهی سلسله‌مراتبی بالای آن نیست. فرماندهی و کنترل در داخل شبکه توزیع شده است. این امر موجب می‌شود در صورت شناسایی یکی از کانال‌ها ساختار به زودی خود را بازسازی کرده و از نابودی جلوگیری کند. در واقع در این ساختار شبکه به صورت بی‌سرمدیریت می‌شود (JCS, 2009: 13).

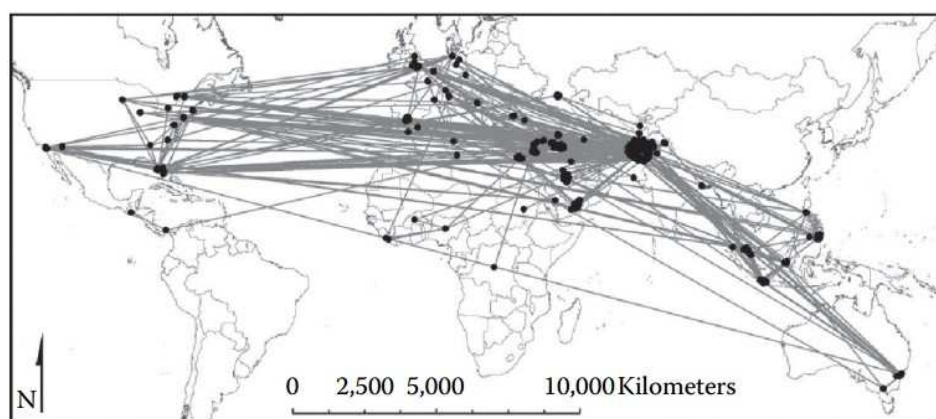
در ساختار شبکه‌ای که بسیاری از فعالیت‌های خود را به کمک فضای مجازی و از طریق فناوری ارتباطات و اطلاعات انجام می‌دهند ارتباط میان سازمان‌های تروریستی از طریق ارتباطات نرم^۱ و انعطاف‌پذیر است. شناسایی یا نفوذ در این پیوندها بسیار مشکل است. این پیوند شیوه‌ای است که در آن سازمان تروریستی بدون ارتباط مستقیم یا هماهنگی اقدام می‌کنند. ارتباطات نرم میان گروه‌های تروریستی معمولاً به روش‌های زیر انجام می‌شود:

۱. **فرصت‌های مشترک:** هنگامی که یک گروه تروریستی ضربه‌ای را وارد می‌کند دیگر سازمان‌های تروریستی ممکن است از این فرصت ایجاد شده استفاده کنند. به عنوان مثال هنگامی که ایالات متحده در گیر مقابله با حمله تروریستی ۱۱ سپتامبر بود. تروریست‌های دیگر با ارسال نامه‌های آغشته به انتراکس توانایی ضربه‌زدن موثر را علیرغم تشدید شرایط دفاعی نشان دادند.

۲. **مسئولیت مشترک:** یک سازمان تروریستی ممکن است مرتکب عملی تروریستی شود در حالی که یک سازمان تروریستی دیگر مسئولیت آن را به عهده می‌گیرد. این امر ممکن است

موجب سردرگمی در انجام اقدامات تلافی‌جویانه شود و سازمان واقعی که حمله تروریستی را ترتیب داده پنهان بماند. در نتیجه توجه به سازمان تروریستی جلب می‌شود که حمله را انجام نداده اما مسئولیت آن را برعهده گرفته است.

۳. **نگرش ایدئولوژیکی مشترک:** داشتن ایدئولوژی‌های مشترک میان سازمان‌های تروریستی نوعی ارتباط و حمایت معنوی میان آنها ایجاد می‌کند (National War College, 2002: 11-13). بنابراین فرصت‌ها و امکانی که فضای مجازی، اینترنت و به‌طورکلی تکنولوژی ارتباطات و اطلاعات ایجاد کرده است باعث شده است برخی از گروه‌های تروریستی از آن سوءاستفاده نمایند و به ساختار سازمانی دست بایند که اقدامات تروریستی را با انعطاف‌پذیری بالاتر و موفقیت بیشتری انجام دهند.

نقشه ۲: ارتباطات شبکه‌ای گروه‌های تروریستی در فضای جغرافیایی، (Medina and henper, 2013: 28)

پویایی و تکثر مکانی

یکی از دیگر تاثیراتی که جهانی شدن ارتباطات و اطلاعات بر عملکرد تروریست‌ها در فضای جغرافیایی گذشته است. جایجایی مکانی و عدم وابستگی به یک نقطه خاص جغرافیایی و همچنین تنوع و تکثر مکانی فعالیت‌های تروریستی است. در واقع تروریست‌ها با استفاده از ابزار جهانی شدن محدودیت مکانی و زمانی خود را به حداقل رساندند و محدود و منحصر به یک یا چند مکان خاص نمی‌باشند. به طوری که تروریسم امروز یک پدیده جهانی است. این شکل از

تروریسم در مقایسه کروی منتشر شده است و از نظر اهداف، اعضاء و پناهگاه نیز ویژگی جهانی و فراسرزمینی دارد. در این میان تروریسم با کمک ارتباطات جهانی و هدایت افراطیون به سازمان‌های کشنده و بسیار خطرناکی تبدیل شده‌اند که قادر به انجام اقدامات تروریستی در هر زمان و مکانی هستند. تحرک و پویایی عملیاتی گروه‌های تروریستی مانند القاعده و انشعابات آن، موجب شکل‌گیری مفهوم جدیدی با نام سازمان تلماسه^۱ شده است (Mishal and Rosenthal, 2005: 282). این مفهوم بر اساس این استدلال که رفتار استراتژیک القاعده وابسته به یک روند نوسانی بین حضور در یک قلمرو (سرزمین) و ناپدید شدن است، بکارگرفته شده است. در واقع شباهت رفتار استراتژیک القاعده با تلماسه‌های شنی در طبیعت که به سرعت تغییر مکان می‌دهند و از یک مکان ناپدید شده و در مکان دیگر ظاهر می‌شوند، موجب نام‌گذاری سازمان القاعده به سازمان تلماسه شده است. سازمان‌های تروریستی تلماسه‌ای به صورت پیوسته و جدا بعد از تغییر یک قلمرو جغرافیایی (کشور یا منطقه) به حرکت خود ادامه می‌دهند و به دنبال یک محیط مناسب برای فعالیت می‌گردند. این سازمان‌ها در طی حرکت خود هم قلمروها و فضاهای جغرافیایی را تحت‌تاثیر قرار می‌دهند و هم از آنها تاثیر می‌پذیرند. به‌طور کلی ویژگی چنین سازمان‌های تروریستی با پویایی مکانی بسیار بالا عبارت است از:

۱. عدم وابستگی به هر تفکر آشکار سرزمینی؛ بنابراین نظارت و آگاهی دادن در مورد عملیات‌های این سازمان بسیار دشوار است، چون به هیچ مکان جغرافیایی تعلق ندارد.
۲. ضروری نبودن حضور نهادی و سازمانی؛ در حقیقت سازمان تلماسه‌ای ساخته شده تا ناپدید شود. بنابراین نیازی به داشتن یک ساختار نهادی مشخص ندارد.
۳. فعالیتی پویاست که هیچ دلیل دائمی به داشتن تعامل و تبعیت از دیگر سازمان‌ها ندارد.
۴. زنجیره‌های ارتباط و فرماندهی دارد که ممکن است نادیده گرفته شوند، عمداً متلاشی شوند و یا در هر نقطه در یک زمان قطع شوند.
۵. قابلیت مانور در میان علایق (منافع) متنوع و توانایی در ردیف کردن (ایجاد) درگیرهای منطقه مختلف. این شکل از سازمان قادر است در یک زمان در چندین منطقه درگیر شود و

اهداف مختلفی را مورد حمله قرار دهد.

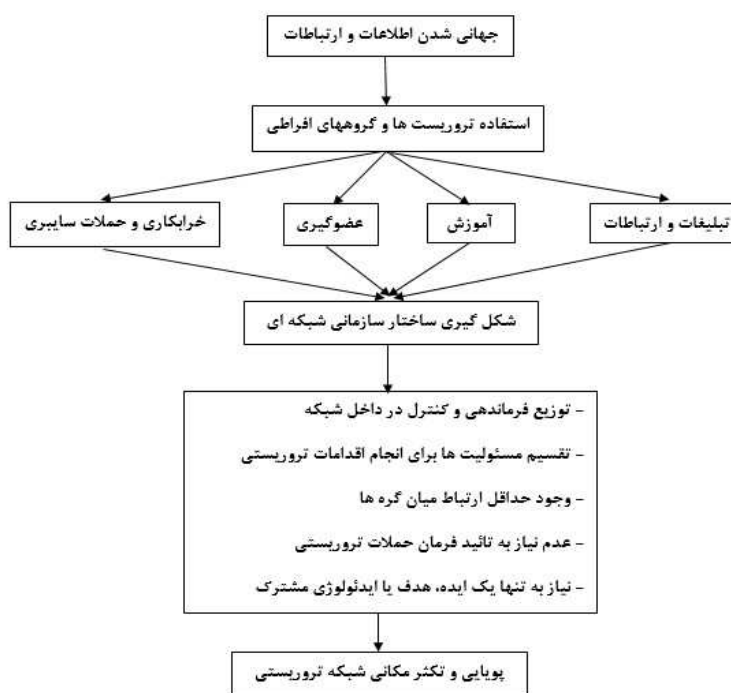
۶. تبعیت و پابندی به یک چشم‌انداز (بصیرت) والا، مانند جهاد جهانی به عنوان جایگزینی برای وابستگی به یک سرزمین خاص (Mishal and Rosenthal, 2005: 283).

در حقیقت اعضای سازمان تلماسه‌ای به جای وابستگی به یک قلمرو جغرافیایی مشخص، خود را متعلق و وابسته به یک جهان‌بینی مشترک و جهان شمول می‌دانند. سازمان تلماسه‌ای متکی به منطقه سازمانی فراساختاری است. در واقع این سازمان دارای حرکت و جریان دائمی است و به یک مدل ساختاری مشخص وابسته نیست. بنابراین توانایی منحصر به فرد سازمان تلماسه‌ای توانایی فوق‌العاده آن در تغییر است. در مجموع این ویژگی‌ها و قابلیت‌های گروه‌های تروریستی با ساختار سازمانی جدید تا حدود زیادی ناشی از استفاده آنها از فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی است که آنها را قادر می‌سازد در حداقل زمان و با تحرک مکانی بالا برنامه‌ها و اقدامات خود را به انجام برسانند.

نتیجه‌گیری و تجزیه و تحلیل

جهانی شدن دارای ابعاد و جنبه‌های مختلفی است که جهانی شدن ارتباطات و اطلاعات پیشرفته‌ترین و تکامل‌یافته‌ترین بُعد آن محسوب می‌گردد. در واقع هیچ یک از ابعاد جهانی شدن به اندازه این بعد گسترش و رشد نداشته است. از سوی دیگر، خود فرایند جهانی شدن به طور کلی بدون توسعه فناوری ارتباطات امکان‌پذیر نمی‌باشد. بنابراین توسعه ارتباطات هم بعد از جهانی شدن محسوب می‌شود و هم ابزاری برای جهانی شدن. توسعه ارتباطات در عصر جهانی شدن اگرچه تسهیلات و فرصت‌های بی نظیری را در اختیار جوامع و کاربران قرار داده است، اما سوءاستفاده برخی از گروه‌ها و افراد چالش‌ها و خطراتی را حتی از نظر امنیتی برای جوامع و دولت‌ها به همراه داشته است. از جمله این خطرات استفاده گروه‌های تروریستی و افراطی از شرایط جدید ایجاد شده به وسیله فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی است. شبکه‌های ارتباطی و فضاهای مجازی زمینه‌های متعددی را برای بهره‌برداری بالقوه سازمان‌های تروریستی عرضه می‌دارد. از جمله فرصت‌ها و مزیت‌های که اینترنت و رسانه‌های الکترونیکی برای سازمان‌های تروریستی فراهم آورده است می‌توان به سربازگیری، تبلیغات، برقراری ارتباط، فراهم کردن منابع مالی، پژوهش و همچنین امکان کنترل و فرماندهی سریع و گسترده است.

علاوه بر این با توجه به سهولت دسترسی و استفاده و افزایش اتکای جوامع توسعه‌یافته به اینترنت، گروه‌های تروریستی می‌توانند از حملات سایبری و نامتعارف در اقدامات تروریستی خود استفاده کنند. این امر موجب تحول و تغییر ساختار سازمانی برخی از گروه‌های تروریستی از ساختار سلسله‌مراتبی به شبکه‌ای شده است. از سوی دیگر، ویژگی ساختار شبکه‌ای چنین گروه‌های تروریستی مانند: توزیع فرماندهی و کنترل در داخل شبکه، نبود ساختار فرماندهی سلسله‌مراتبی، تقسیم مسئولیت‌ها، وجود حداقل ارتباطات میان گره‌ها، نیاز به تنها یک هدف، ایده و یا ایدئولوژی مشترک، عدم نیاز به تأیید فرمان حمله تروریستی و انعطاف‌پذیری بالا، موجب شده است فعالیت این گروه‌های تروریستی در فضای جغرافیایی از پویایی و تکثر بسیار بالایی برخوردار گردد. به طوری که قادر خواهند بود به طور هم‌زمان یا در یک دوره زمانی مشخص در چندین نقطه و مکان اقدامات تروریستی خود را به انجام برسانند و به هیچ مکان و فضایی وابستگی نداشته باشند. در واقع در این شکل از اقدامات تروریستی در هر زمان و مکانی که شرایط مساعد باشد اقدام تروریستی صورت می‌پذیرد.

مدل ۲: تأثیر جهانی شدن اطلاعات و ارتباطات بر فعالیت سازمان‌های تروریستی

کتابشناسی

۱. اسمیت، اتیو و بلیس، جان (۱۳۸۳)، جهانی شدن سیاست: روابط بین‌الملل در عصر نوین، ترجمه ابوالقاسم راهچمنی. تهران: ابرار معاصر؛
۲. ایزدی، حسن، دبیری، علی‌اکبر (۱۳۹۳)، ارزیابی مکان‌های آسیب‌پذیر کلان شهرها در برابر حملات تروریستی مطالعه موردی: کلان شهر شیراز، فصلنامه علمی- پژوهشی برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره هیجدهم، شماره دوم؛
۳. سنایی، اردشیر، ایرجی‌فر، طاهره (۱۳۹۲)، تأثیر جهانی شدن ارتباطات بر ساختار سیاسی - فرهنگی کویت ، فصلنامه مطالعات سیاسی، سال پنجم، شماره ۲۰؛
۴. عبدالحمید، عادل (۱۳۷۹)، جهانی شدن و آثار آن بر کشورهای جهان سوم ، ترجمه سیداصغر قریشی، اطلاعات سیاسی- اقتصادی ، سال ۱۴، شماره ۱۵۵-۱۵۶؛
۵. کوزه‌گر کالاجی، ولی (۱۳۸۹)، پیامدهای جهانی شدن بر کشورهای عربی منطقه خلیج فارس، پژوهش‌نامه سیاست خارجی، شماره ۲۸، مهر؛
۶. کوهن، سائول برنارد (۱۳۸۷)، ژئوپلیتیک نظام جهانی، مترجم عباس کاردان، انتشارات موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر، تهران؛
۷. نهاوندیان، محمد (۱۳۸۳)، ما و جهانی شدن، تهران: پژوهشکده علوم انسانی و مطالعات فرهنگی؛
۸. یزدانی، عنایت‌الله، طالب ابراهیمی، الهه سرداری، راضیه صفادل (۱۳۹۱)، تاثیر جهانی شدن (در حوزه اطلاعات و ارتباطات) بر انقلاب مصر، فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، سال دوم، شماره ۳؛
9. Costigan, S.S., Gold, D (2007), *Terronomics*. Ashgate U.K, Aldershot;
10. Ganor, Boaz, «Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter? Police Practice and Research, Vol. 3, No. 4, Publication Routledge. page 287- 304, 2002, DOI: 10. 1080 /1561426022000032060;
11. Knoke, David (1990), *Political Networks: The Structural Perspective*. Cambridge, MA: Cambridge University Press;
12. Lizardo, Omar. (July 2006), "The Effects of Economic and Cultural Globalization on Anti U.S Transnational Terrorism 1971-2000," *Journal of World- System Research*, Vol. 12, No. 1;
13. Medina, Richard M., Hepner, George F. (2013), *The Geography of International Terrorism, An Introduction to Spaces and Places of Violent Non-State Groups*, CRC press;

14. Mishal Shaul and Maoz Rosenthal (2005), Al Qaeda as a Dune rganization: Toward a Typology of Islamic Terrorist Organizations, *Studies in Conflict & Terrorism*, DOI: 10.1080/10576100590950165;
15. National War College, (2002), *Combating Terrorism in a Globalized World*, Report by the National War College Student Task Force on Combating Terrorism, Chapter 2 ,Terrorism in the 21st Century publication is cleared for public release; distribution unlimited;
16. NCTC, Report on Terrorism (2011), National Counterterrorism Center, Office of the Director of National Intelligence, Washington, DC 20511, 2012;
17. Rohas Nagpal (2002), *Cyber Terrorism In The Context Of Globalization*, II World Congress on Informatics and Law, Madrid, Spain;
18. Schjolberg, Stien (2007), *Terrorism in Cyberspace – Myth or reality?*;
19. Schmid, Alex P. (1997) *The Problems Of Defining Terrorism*, *Encyclopedia Of World Terrorism*, 12 (Martha Crenshaw & John Pimlott eds);
20. Schmidt, Alex P. and Jongman, Albert I. (Eds.) (1988). *Political Terrorism*. SWIDOC Amsterdam and Transaction Books;
21. Spencer, Alexander, «Questioning the Concept of New Terrorism», *Peace Conflict & Development*, Issue 8, page 1-33, 2006;
22. Steger, Manfred B.(2005), *Globalism: Market Ideology Meets Terrorism*, second edition, Row man and Littlefield Publishers Inc;
23. Weimann, Gabriel(2006), *Terror on the Internet*, USIP, Washington DC, 2006;
24. Weimann, Gabriel(2007), *WWW.AL-QAEDA: The reliance of Al-Qaeda on the Internet*;
25. Zimmermann, Ekkart (2011), *Globalization and terrorism*, *European Journal of Political Economy* 27 (2011), S152–S161, journal homepage: www.elsevier.com/locate/ejpe.